

Postulat konieczności prowadzenia badań nad rycerstwem jest podnoszony przez historyków od wielu lat. Efektem tego są pojawiające się w ostatnim czasie prace dotyczące tej grupy społecznej w poszczególnych regionach ziem polskich bądź też w regionach, które kiedyś do Polski należały¹. Badacze dziejów księstwa opolskiego często wskazują na braki w badaniach nad miejscowym rycerstwem². Badania te ważne są z dwóch względów. Ta grupa społeczna jest często jedynie tłem w opisywaniu dziejów opolskiej części Górnego Śląska. Poszczególni rycerze są z reguły anonimowi, mimo że to oni często realizowali politykę swoich książąt i to od ich zdolności wojskowych lub dyplomatycznych zależały losy drobnych księstw, które reprezentowali. Do tego problemu odwołał się niedawno Marian J. Ptak. W recenzji pracy dotyczącej księstwa opolskiego zarzucił autorowi, że „dla J. Horwata Księstwo Opolskie to terytorium, którego centrum stanowił gród i następnie miasto Opole, podlegające politycznemu zwierzchnictwu odrębnego księcia tytułującego się opolskim, natomiast zamieszkująca je ludność to anonimowa, bierna i pozbawiona sta- nowej struktury zbiorowość całkowicie podporządkowana politycznej władzy

1 Spośród wielu prac warto wymienić następujące: A. SZYMCZAKOWA: *Szlachta Sieradzka w XV wieku. „Magnifici et generosi”*. Łódź 1998; K. BRUSKI: *Lokalne elity rycerstwa na Pomorzu Gdańskim w okresie panowania zakonu krzyżackiego. Studium prozopograficzne*. Gdańsk 2002; T. GIERGIEL: *Rycerstwo ziemi sandomierskiej. Podstawy kształtowania się rycerstwa sandomierskiego do połowy XIII wieku*. Warszawa 2004; G.J. BRZUSTOWICZ: *Rycerstwo ziemi choszczeńskiej XII—XVI wieku. Polityka — gospodarka — kultura — genealogia*. Warszawa 2004; T. STOLARCZYK: *Szlachta wieluńska od XIV do połowy XVI wieku*. Wieluń 2005; S. SZYBKOWSKI: *Kujawska szlachta urzędnicza w późnym średniowieczu (1370—1501)*. Gdańsk 2006; M. GIGOŃ: *Rycerstwo ziemi namysłowskiej w pierwszej połowie XIV wieku*. „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 2015. R. 70, s. 3—24.

2 J. RAJMAN: *Pogranicze śląsko-małopolskie w średniowieczu*. Kraków 1998, s. 129—173; J. HORWAT: *Księstwo opolskie i jego podziały do 1532 r.* Rzeszów 2002, s. 383—384; I. PIETRZYK: *Elita władzy w księstwie opolskim do drugiej połowy XIV wieku*. W: *Wspólnoty małe i duże w społeczeństwach Czech i Polski w średniowieczu i w czasach nowożytnych*. Red. W. IWAŃCZAK, J. SMOŁUCH. Kraków 2010, s. 271—272.

książęcej”³. Celem niniejszej pracy będzie przedstawienie — anonimowego dla niektórych badaczy — rycerstwa opolskiego: jego rozsiedlenia, genealogii, a także działalności politycznej w okresie od początku XIV do połowy XV wieku. Za opolskich uznaję tych rycerzy⁴, którzy posiadali majątki bądź urzędy w księstwie opolskim. Włączam także świadków dokumentów książąt opolskich z wyłączeniem osób piszących się z miejscowości leżących poza badanym terenem, a pojawiających się tylko jeden raz. Uznaję, że znaleźli się na liście świadków jako rycerze związani z osobą, dla której książę wystawił dokument, a nie jako przedstawiciele lokalnej społeczności.

Chociaż księstwo opolskie rozumiane jako ziemie znajdujące się we władaniu dziedziców Bolesława I powstało w 1279 roku, cezurą początkową niniejszej pracy będzie jednak rok 1301. Wynika to z rozwiniętych badań nad rycerstwem do końca XIII wieku, czego efektem są liczne prace — przede wszystkim Marka Cetwińskiego i Ulricha Schmilewskiego⁵. Idealną datą końcową wydawałby się rok 1532, kiedy to zmarł ostatni Piast opolski, jak jednak pokazuje praca Jerzego Horwata o podziałach księstwa opolskiego, tak rozciągnięty horyzont czasowy w przypadku problematyki dotyczącej wspomnianego księstwa może odbić się negatywnie na jakości pracy⁶. Wynika to z faktu, iż Mikołaj I rozpoczął włączanie do swojego władztwa sąsiednich ziem, które wcześniej nie należały do księstwa opolskiego (księstwo brzeskie), jego synowie natomiast objęli władzę nad niemal całym Górnym Śląskiem. Obecnie brakuje odpowiednich badań nad rycerstwem pochodzącym z tych terenów. Trudno za efekt takich uznać pracę Jerzego Horwata na temat podziałów księstwa bytomskiego⁷. Dodatkowym problemem jest fakt, iż niektóre tereny przyłączane przez następców Bolka V należały do książąt dolnośląskich. Na przykład okręg kozielski i część bytomskiego od ponad 100 lat należały do książąt oleśnickich⁸, co mogło powodować przypływ rycerzy pochodzących z innych ziem tych książąt na tereny wspomnianych okręgów. Oznaczałoby to konieczność prowadzenia badań także nad rycerstwem

3 M.J. PTAK: *Rec. J. Horwat, Księstwo opolskie i jego podziały do 1532 r.*, Rzeszów 2002. „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2003. T. 55, s. 418.

4 Na temat terminu rycerz, zob. rozdział II.

5 M. CETWIŃSKI: *Rycerstwo śląskie do końca XIII w. Pochodzenie — gospodarka — kultura*. Cz. 1. Wrocław 1980; IDEM: *Rycerstwo śląskie do końca XIII w. Biogramy i rodowody*. Cz. 2. Wrocław 1982; U. SCHMILEWSKI: *Der schlesische Adel bis zum Ende des 13. Jahrhunderts. Herkunft, Zusammensetzung und politisch-gesellschaftliche Rolle*. Würzburg 2001.

6 J. HORWAT: *Księstwo opolskie...*, passim. Zob. recenzje tej pracy: M.J. PTAK: *Rec. J. Horwat...*, s. 418—421; M. WÓŁKIEWICZ: *Rec. J. Horwat, Księstwo opolskie i jego podziały do 1532 r.*, Rzeszów 2002. „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 2003. R. 58, s. 93—100.

7 J. HORWAT: *Księstwo bytomskie i jego podziały do końca XV wieku*. Gliwice 1993.

8 Ibidem, s. 41—63; NKKO, s. 50—64.

oleśnickim, co raczej powinno być tematem osobnych studiów. Z tego powodu rzetelne omówienie problematyki rycerstwa opolskiego od drugiej połowy XV wieku będzie możliwe dopiero po przeprowadzeniu badań nad rycerstwem sąsiednich księstw śląskich. Dla księstwa opolskiego okres od XIV wieku to czas ciągłych podziałów i zmian terytorialnych. Miejscowi rycerze musieli odnaleźć się w tych zmiennych warunkach i czasem wybierać, któremu Piastowi powinni służyć. Księstwo zostało na powrót zjednoczone w 1460 roku po śmierci Bolka V. Wówczas wszystkie tereny, którymi wcześniej władał Bolesław I, znalazły się pod władzą Mikołaja I. Cezurą końcową niniejszej pracy będzie właśnie 1460 rok. Data ta została wybrana z uwagi na fakt, że od tego momentu zasadniczo kończą się problemy wynikające z podziałów dynastycznych, a rozpoczyna się okres włączania nowych terenów w obręb księstwa opolskiego i zwielokrotnienie różnych związków miejscowych rycerzy z rycerstwem sąsiednich okręgów. Jeśli jednak badanie poszczególnych wydarzeń przed 1301 rokiem pomoże lepiej zrozumieć niektóre procesy, wyjaśnić pochodzenie poszczególnych osób bądź też jeśli któryś z rycerzy pojawił się wcześniej w źródłach, to cofam się wówczas do zdarzeń przed tą datą. Także w przypadku rycerzy działających w XV wieku nie kończę omawiania ich działalności na 1460 roku, jeśli w materiale źródłowym objętym kwerendą znalazłem inne o nich informacje, szczególnie gdy późniejsze dokumenty pozwalają lepiej zapoznać się z powiązaniami genealogicznymi danych osób.

Układ pracy

Praca składa się ze wstępu, czterech rozdziałów, zakończenia oraz aneksów, po których zamieściłem bibliografię.

Pierwszy rozdział dotyczy kształtowania się księstwa opolskiego i jego podziałów między poszczególnych książąt. Będzie to istotne z uwagi na częste zmiany właścicieli terytoriów księstwa. W osobnym podrozdziale omówię ponadto granice jednostek administracyjnych, które znajdowały się na badanym terenie. Uzupełnieniem powyższych wywodów będą mapy poszczególnych okręgów załączone w aneksie II. Pomogą one prześledzić przemieszczanie się rycerzy wewnątrz poszczególnych księstw oraz — w przypadku przejścia ziem należących wcześniej do innego księcia — emigracji niektórych rodzin na nowe terytoria.

W drugim rozdziale omówiłem kwestie dotyczące terminologii, jaka była stosowana w odniesieniu do rycerstwa. W tym celu przedstawiłem źródłowe znaczenie terminów *Ritter*, *Knecht*, *Herr*, *rittermätziger Leute* i innych, które

pojawiały się w kontekście średniowiecznych rycerzy. Rozdział ten odpowiada na pytania, kim byli rycerze i czy dzielili się na jakieś grupy.

Trzeci rozdział poświęciłem składowi i rozsiedleniu rycerstwa opolskiego. Po krótkich uwagach ogólnych opisałem — w formie biogramów poszczególnych osób bądź rodzin — rycerstwo opolskie. Gdy genealogię rodziny można było zrekonstruować w znacznym przybliżeniu, wówczas na końcu biogramu zamieszczałem jej drzewo genealogiczne⁹. W biogramach przedstawiłem przede wszystkim powiązania rodzinne, herb (jeśli jest znany) oraz rozsiedlenie, ale także informacje o działalności poszczególnych osób. Na ich podstawie osobno podsumuję problem rycerstwa obcego w księstwie opolskim. Następnie omówię sytuację gospodarczą tej grupy społecznej. Pozwoliło to zobrazować różnice ekonomiczne wewnątrz tego stanu oraz możliwości działalności publicznej poszczególnych rycerzy. Prezentacja rozsiedlenia rycerzy pozwoliła zorientować się, gdzie znajdowały się duże skupiska majątków rycerskich oraz jakie rodziny koncentrowały się jedynie na lokalnych ziemiach, a które stopniowo rozbudowywały swoje posiadłości. Zbadanie tego tematu jest możliwe tylko częściowo z uwagi na wyrywkowe informacje zawarte w dokumentach. Wiadomości przedstawione w tych źródłach pozwalają jednak przybliżyć stopień zamożności poszczególnych osób oraz szacunkową wartość posiadanych przez nie ziem. Dużym utrudnieniem jest brak ksiąg sądowych, które są dla innych terytoriów bogatym źródłem wiedzy o relacjach wewnątrz tej grupy oraz znacznie ułatwiają opisywanie wzajemnych powiązań. W tym wypadku do omówienia tego problemu zostały wykorzystywane dokumenty książęce, nieliczne listy samych rycerzy oraz dokumenty kościelne.

Czwarty rozdział dotyczy działalności publicznej rycerzy opolskich. Omówiłem w nim podział stanowisk dworskich oraz drogę kariery poszczególnych urzędników. Niestety dużym utrudnieniem w tym przypadku jest lakoniczność źródeł, które pozwalają dobrze zapoznać się wyłącznie z karierą w kancelarii. Z pozostałych urzędów dworskich znani są praktycznie jedynie wyżsi urzędnicy, a informacje o kolejnych urzędnikach dworskich są zaledwie jednostkowe. Zebrany materiał pozwolił przyjrzeć się, jakie zmiany nastąpiły w strukturze urzędów dworskich od XIII wieku i co mogło na nie wpłynąć. Poza dworem rycerze pełnili także funkcje administracyjne, dlatego przedstawiłem strukturę urzędów administracyjnych oraz ich obsadę. W tej części często powracam do wyników badań przedstawionych w pierwszym rozdziale, gdyż istotne było

⁹ Linia ciągłą zaznaczyłem powiązania pewne lub takie, które wydają się pewne, przerywaną — hipotetyczne. Znak zapytania obok linii oznacza, że nie wiadomo, którego z kilku członków rodziny należy uznać za rodzica danej osoby.

sprawdzenie, jak zmiany terytorialne i własnościowe wpływały na zmianę obsady urzędów terytorialnych. Czy wraz ze zmianą księcia zmieniali się urzędnicy? Czy dotychczasowi urzędnicy zostawali na usługach nowych panów czy też przemieszczali się do innych ziem? Czy urzędnikiem zostawała osoba z danego okręgu czy też z zewnątrz?

Ważnym zagadnieniem jest także udział rycerzy w polityce zewnętrznej książąt. Wzajemne relacje Piastów opolskich wpływały na decyzje rycerzy opolskich, którzy musieli wybierać, którego feudała będą wspierać. Czym mogli kierować się przy wyborze księcia, któremu chcieli służyć? Poza tym rycerze realizowali niektóre działania polityczne książąt i mieli wpływ na ich rezultat.

W aneksie I sporządziłem zestawienie urzędników działających na ziemiach księstwa opolskiego zgodnie z zasadami przyjętymi przez Jerzego Sperkę w pracy o otoczeniu Władysława Opolczyka¹⁰.

W aneksie II zestawilem mapy okręgów administracyjnych tworzących księstwo opolskie (lub w okresie XIV wieku należących chwilowo do osobnych księstw: księstwa strzeleckiego i niemodlińskiego).

Jednym z problemów przy pisaniu pracy był wybór sposobu zapisu nazw miejscowości oraz imion. W przypadku nazw wsi i miast zdecydowałem się zapisywać ich polską nazwę, jeśli była wówczas używana, bądź też zostawiałem nazwy niemieckie, jeśli nie było odpowiednika polskiego (Friedland, Langebrücke). Aby była jasność, o jaką miejscowość chodzi, w rozdziale III przy pierwszym użyciu nazwy miejscowości zapisywałem ją w następujący sposób: nazwa miejscowości (*nazwa źródłowa*, ewentualnie nazwa obecna, jeśli różni się od nazwy używanej w pracy, odległość od najbliższego dużego ośrodka miejskiego). Przykładowy zapis: Dobre Dębie (*Richtinwald*, obecnie Dębie, 15 km na południowy wschód od Opola). Jeśli nazwa występująca w pracy różni się od obecnej, każdorazowo starałem się w nawiasie podać jej obecną nazwę. Przy wyszukiwaniu miejscowości pomocne będą mapy załączone w aneksie II. Imiona tłumaczyłem na język polski. Jedynym wyjątkiem jest imię *Jan*, co wynika z wielu odmian tego imienia. Formę *Johannes* tłumaczę na polskie imię *Jan*, a *Hans* zostawiam w tej postaci, ponieważ jest dość prawdopodobne, że przez różne warianty tego imienia chciano odróżnić od siebie osoby pochodzące z tej samej rodziny. Imię *Stephan* tłumaczę na *Stefan*. Jedynym wyjątkiem jest rodzina Strzałów, w której z uwagi na powszechność tego imienia wprowadzam czasem imię *Szczepan* dla rozróżnienia osób występujących w tym samym czasie.

¹⁰ J. SPERKA: *Otoczenie Władysława Opolczyka w latach 1370—1401. Studium o elicie władzy w relacjach z monarchią*. Katowice 2006, s. 351—368.

Tematyka śląskiego rycerstwa w średniowieczu od dawna poruszana jest w pracach historycznych. W XVII—XVIII wieku studia genealogiczne i heraldyczne rozpoczęli Friedrich Lucae, Nicolaus Henel von Hennenfeld oraz Johannes Sinapius. Wzrost zainteresowania tym problemem przypadł na początek XX wieku. Powstały wówczas krótkie na ogół rozprawy na temat poszczególnych rodów rycerskich bądź rycerstwa wywodzącego się z danego obszaru. Znaczny wkład w rozwój tych badań przyniosły prace Władysława Semkowicza, który wraz z skupionymi wokół niego historykami rozpoczął opracowywanie poszczególnych rodów rycerskich¹¹. W tym samym czasie ważne badania przeprowadzili Stanisław Kozierowski oraz Marian Gumowski. Pierwszy ze wspomnianych badaczy przedstawił wiele rycerskich rodzin śląskich, które osiedliły się w Wielkopolsce¹², drugi historyk przebadał natomiast pieczęcie śląskie do końca XIV wieku¹³. Kwestię pieczęci śląskich poruszał także Paul Pfothenhauer, który już kilkadziesiąt lat wcześniej w swej pracy zamieścił ich liczne wizerunki¹⁴. Ostatnio badania nad sfragistyką rycerstwa śląskiego kontynuuje Marek Wójcik¹⁵. Z badaczy niemieckich krótkie artykuły dotyczące niektórych rodów działających w księstwie opolskim napisali Walter Krause (Temchynowie)¹⁶, Ernst Morawitzki (Strzelowie Chmielnik)¹⁷, Ernst Mücke (Kalinowscy)¹⁸, Hans Jürgen von Witzendorff-Rehdi-

¹¹ Por. M.L. WÓJCIK: *Od Władysława Semkowicza do Tomasza Jurka, czyli sto lat polskich badań genealogicznych nad śląskim rycerstwem*. W: *Rody na Śląsku, Rusi Czerwonej i w Małopolsce: średniowiecze i czasy nowożytne. Stan badań, metodologia, nowe ustalenia*. Red. W. ZAWITKOWSKA, A. POBÓG-LENARTOWICZ. Rzeszów 2010, s. 20—41.

¹² S. KOZIEROWSKI: *Obce rycerstwo w Wielkopolsce w XIII—XVI wieku*. Poznań 1929.

¹³ M. GUMOWSKI: *Pieczęcie śląskie do końca XIV wieku*. W: *Historia Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1400*. T. 3. Red. W. SEMKOWICZ. Kraków 1936, s. 324—366, 436—438.

¹⁴ P. PFOTENHAUER: *Die schlesische Siegel von 1250 bis 1300 (bezieht sich 1327)*. Breslau 1879.

¹⁵ M.L. WÓJCIK: *Średniowieczne pieczęcie rycerstwa śląskiego*. W: *Pieczęcie w dawnej Rzeczypospolitej, Stan i perspektywy badań*. Red. Z. PIECH, J. PAKULSKI, J. WRONISZEWSKI. Warszawa 2006, s. 278—284; IDEM: *Od hełmu do herbu — przyczynek do badań nad heraldyzacją znaku rycerstwa śląskiego*. W: *Pieczęcie herbowe — herby na pieczęciach*. Red. W. DRELICHARZ, Z. PIECH, s. 251—271. Niedawno ukazała się monumentalna praca tego autora będąca katalogiem pieczęci rycerstwa śląskiego do początku XV wieku, zob. M.L. WÓJCIK: *Pieczęcie rycerstwa śląskiego w dobie przedhusyckiej*. T. 1—2. Kraków—Wrocław 2018.

¹⁶ W. KRAUSE: *Das Krappitzer Vogtgeschlecht der Temchen. (Temchin von Borgene). (Zur Familiengeschichte der Seidlitz, Kurzbach, Lippe, Thümel)*. „Oppelner Heimatblatt” 1934. Jd. 10, no. 8, s. 1—5.

¹⁷ E. MORAWITZKI: *Die Familie der Strzela Chmielik von Obrowec in Besitze von Schimischow. „Aus dem Chelmer Lande”* 1926. Jg. 2, no. 3, s. 3—4.

¹⁸ E. MÜCKE: *Die Ritter von Kalinow. „Aus dem Chelmer Lande”* 1925. Jg. 1, no. 9, s. 3.

ger (Czamborowie, Stoszowie)¹⁹, Alfons Heyer (Laryszowie — Glesinowie)²⁰ czy Karl Eistert (Czamborowie)²¹. W Polsce powrót do badań nad rycerstwem miał miejsce dopiero pod koniec lat sześćdziesiątych XX wieku. Wówczas poza kolejnymi pracami dotyczącymi poszczególnych rodów zaczęto przeprowadzać badania nad otoczeniem książąt śląskich. Ich efektem było opracowanie przez Annę Doroszewską otoczenia Henryka Brodatego i Jadwigi²², a Zofia Dąbrowska opisała osoby związane z dworem księcia brzeskiego Ludwika I²³. Największe znaczenie miała jednak praca Marka Cetwińskiego o rycerstwie śląskim do końca XIII wieku oraz jego wcześniejsze publikacje dotyczące tych badań²⁴. Ważną częścią tej pracy są biogramy rycerzy, gdyż ustalenia tego badacza na temat identyfikacji oraz powiązań poszczególnych rycerzy stanowią punkt wyjścia do omawiania dalszych dziejów rodzin rycerskich. Podobny temat podjął także Ulrich Schmilewski²⁵, który mógł już skorzystać z pełnego wydania *Schlesisches Urkundenbuch*²⁶; niekiedy słusznie korygował ustalenia polskiego badacza. Istotny wkład w badaniach nad rycerstwem śląskim wniósł Tomasz Jurek. Jego praca dotycząca obcego rycerstwa na Śląsku pozwala zaobserwować, jak przybycie rycerstwa, przede wszystkim z terytorium Niemiec, zmieniło obyczaje tej grupy społecznej²⁷. We wspomnianej książce zostały ponadto opracowane biogramy rodzin napływowych. Dodatkowo historyk ten rozpoczął badania nad poszczególnymi rodami śląskimi, czego efektem są prace dotyczące panów z Wierzbnej oraz Pogorzeliów²⁸. Badania nad śląskim rycerstwem prowadzili Jerzy

19 H.J. VON WITZENDORFF-REHDIGER: *Die Tschammer und die Stosch*. JSFWUB 1963. Bd. 8, s. 7—30.

20 A. HEYER: *Nachtrag (L Semkowicz, Über die Anfänge des Adeisgechlechts Larysza (Larisch)= Glezyn (Gläsin) und sein ursprüngliches Wappen)*. ZFGS 1911. Bd. 45, s. 324—332.

21 K. EISTERT: *Die Bedeutung der Ritter Czambor für die frühmittelalterliche schlesische Kirchengeschichte*. 1. Teil. „Archiv für schlesische Kirchengeschichte” 1939. Bd. 4, s. 46—69.

22 A. DOROSZEWSKA: *Otoczenie Henryka Brodatego i Jadwigi jako środowisko społeczne*. Warszawa 1978.

23 Z. DĄBROWSKA: *Dwór brzeski w czasach Ludwika I (1358—1398)*. Wrocław 1968 (Acta Universitatis Wratislaviensis. No 70. Historia 14).

24 M. CETWIŃSKI: *Rycerstwo śląskie...* Cz. 1; IDEM: *Pochodzenie etniczne i więzy krwi rycerstwa śląskiego*. W: *Społeczeństwo Polski średniowiecznej. Zbiór studiów*. T. 1. Red. S.K. KUCZYŃSKI. Warszawa 1981, s. 62—85; IDEM: *Rycerstwo śląskie...* Cz. 2; M. CETWIŃSKI: *Żywoć świętych jako źródło do genealogii rycerstwa śląskiego w XIII wieku*. W: IDEM: *Śląski tygiel. Studia z dziejów polskiego średniowiecza*. Częstochowa 2001, s. 77—109.

25 SUB. Bd. 1—6.

26 U. SCHMILEWSKI: *Der schlesische Adel...*, passim.

27 T. JUREK: *Obce rycerstwo na Śląsku do połowy XIV wieku*. Poznań 1998.

28 IDEM: *Rodowód Pogorzeliów*. Kraków 2005; IDEM: *Panowie z Wierzbnej. Studium genealogiczne*. Kraków 2006.

Mularczyk²⁹, Ambroży Bogucki³⁰, Urszula Zgorzelska³¹, Idzi Panic³² i Jerzy Rajman³³. Niezwykle ważne badania nad otoczeniem księcia opolskiego Władysława II podjął Jerzy Sperka³⁴. Jego ustalenia pozwalają na badanie rycerstwa opolskiego w XV wieku. Sporo informacji na temat rycerzy związanych z książętami opolskimi można odnaleźć w pracy Dietera Veldtrupa³⁵. Badacz ten wykorzystał jednak tylko część materiału źródłowego, a opisując poszczególnych rycerzy, popełniał czasem błędy. Niestety błędy i luki znajdują się także w herbarzu szlachty śląskiej Romana Sękowskiego³⁶. Natomiast badania Jerzego Horwata dotyczące księstwa opolskiego³⁷, które między innymi miały omówić sytuację rycerstwa na tym obszarze, wprowadziły jedynie zamęt, na przykład przez błędne identyfika-

29 J. MULARCZYK: *Dobór i rola świadków w dokumentach śląskich do końca XIII wieku*. Wrocław 1977.

30 A. BOGUCKI: *Termin miles w źródłach śląskich XIII i XIV wieku*. W: *Spółeczeństwo Polski średniowiecznej. Zbiór studiów*. T. 1. Red. S.K. KUCZYŃSKI. Warszawa 1981, s. 222—263; IDEM: *Studia nad urzędnikami śląskimi w XIII wieku*. „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1984. T. 36, s. 1—27; IDEM: *Komornik i podkomorzy w Polsce piastowskiej*. W: *Spółeczeństwo Polski średniowiecznej. Zbiór studiów*. T. 3. Red. S.K. KUCZYŃSKI. Warszawa 1985, s. 75—133; IDEM: *O starszeństwie, komasacji i podzielności urzędów śląskich w XIII wieku*. „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 1985. R. 40, s. 471—490; IDEM: *Rycerz i panosza w źródłach polskich XIV i XV wieku*. W: *Spółeczeństwo Polski średniowiecznej. Zbiór studiów*. T. 7. Red. S.K. KUCZYŃSKI. Warszawa 1996, s. 165—200; IDEM: *Polskie nazwy rycerstwa w średniowieczu. Przyczynki do historii ustroju społecznego*. Wrocław 2001.

31 U. ZGORZELSKA: *Z problemów badań nad szlachtą górnośląską w średniowieczu*. W: *Genealogia. Problemy metodyczne w badaniach nad polskim społeczeństwem średniowiecznym na tle porównawczym*. Red. J. HERTEL. Toruń 1982, s. 182—197; EADEM: *Szlachta w terminologii źródeł górnośląskich od XIV do XVI wieku*. W: *Spółeczeństwo Polski średniowiecznej. Zbiór studiów*. T. 3. Red. S.K. KUCZYŃSKI. Warszawa 1985, s. 279—303.

32 I. PANIC: *Lista świadków na dokumentach księcia opolskiego Władysława*. „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 1987. R. 42, s. 171—183; IDEM: *Badania nad listą świadków na dokumentach książąt opolskich w pierwszej połowie XIII w.* „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 2000. R. 55, s. 267—282.

33 J. RAJMAN: *Pogranicze śląsko-małopolskie...*, passim.

34 J. SPERKA: *Urzędnicy Władysława Opolczyka na Rusi (1372—1378). Spisy*. W: *Spółeczeństwo Polski średniowiecznej. Zbiór studiów*. Red. S.K. KUCZYŃSKI. T. 10. Warszawa 2004, s. 83—102; IDEM: *Urzędnicy Władysława Opolczyka w księstwie wieluńskim (1370—1391). Spisy*. „Średniowiecze Polskie i Powszechne” 2004. T. 3, s. 110—121; IDEM: *Otoczenie Władysława Opolczyka...*; IDEM: *Początki osadnictwa rycerstwa śląskiego na Rusi Czerwonej*. W: *Княжа доба. Історія і культура*. Вип. 3. Ред. Л. ВОЙТОВИЧ. Львів 2010, s. 278—301; IDEM: *Zarys migracji rycerstwa śląskiego na ziemię Rusi Koronnej w okresie panowania Władysława Jagiełły*. W: *Княжа доба. Історія і культура*. Вип. 4. Ред. В. АЛЕКСАНДРОВИЧ. Львів 2011, s. 221—229.

35 D. VELDTRUP: *Prosopographische Studien zur Geschichte Oppelns als herzoglicher Residenzstadt im Mittelalter*. Berlin 1995.

36 R. SĘKOWSKI: *Herbarz szlachty śląskiej. Informator genealogiczno-heraldyczny*. T. 1—6. Katowice 2002—2007.

37 J. HORWAT: *Księstwo opolskie...*, passim. Zob. recenzje tej pracy wymienione w przyp. 6 niniejszego rozdziału.

cje miejscowości oraz ich dowolne umieszczanie w terenie przez tego autora. Na przykładzie prac Dietera Veldtrupa, Romana Sękowskiego oraz Jerzego Horwata widać wyraźnie problemy, na jakie trafiają osoby chcące zbadać tematykę rycerstwa opolskiego z tego okresu. Spowodowane jest to niewystarczającym stanem badań — szczególnie w odniesieniu do XV wieku — jak również problemem z dotarciem do źródeł.

Podstawa źródłowa

Jednym z głównych problemów badań nad księstwem opolskim w średniowieczu jest baza źródłowa. Jeszcze przed II wojną światową zostały wydane dokumenty w formie regestów obejmujących okres do 1342 roku³⁸. Po II wojnie światowej polscy historycy wydali kolejne regesty aż do 1360 roku³⁹, w edycjach tych zdarzały się jednak błędy. Ostatnio wydano także regesty dokumentów znajdujących się w Archiwach Państwowych na Górnym Śląsku⁴⁰. Ukazały się ponadto katalogi dokumentów przechowywanych w Archiwum Państwowym we Wrocławiu, lecz są one często niedokładne, a w stosunku do XV wieku tylko częściowe⁴¹. Pełny katalog średniowiecznych dokumentów przechowywanych w tym archiwum opracował kilka lat temu Roman Stelmach⁴². Poza tym liczne dokumenty bądź ich regesty zostały wydrukowane w innych wydawnictwach. Z istotniejszych wymienię regesty dokumentów z Archiwum Archidiecezjalnego we Wrocławiu⁴³, regesty dokumentów dotyczących Królestwa Czeskiego⁴⁴ przechowywanych w Watykanie czy źródła na temat księstwa nyskiego⁴⁵. Regesty dokumentów sporządzali ponadto lokalni badacze, jak Walter Krause⁴⁶. Ich publikacje są o tyle cenne, że część z tych źródeł dziś już nie istnieje.

³⁸ CDS XVI; CDS XVIII; CDS XXII; CDS XXIII; CDS XXIX; CDS XXX.

³⁹ RŚ. T. 1—5.

⁴⁰ *Regesty dokumentów przechowywanych na Górnym Śląsku*. Red. A. BARCIAK, K. MÜLLER. T. 1—3. Opava—Opole—Katowice 2004—2017.

⁴¹ Katalog. T. 4—9.

⁴² R. STELMACH: *Katalog średniowiecznych dokumentów przechowywanych w Archiwum Państwowym we Wrocławiu*. Wrocław—Racibórz 2014.

⁴³ *Katalog dokumentów archiwum archidiecezjalnego we Wrocławiu*. Cz. 1. *Dokumenty oznaczone sygnaturami alfabetycznymi*. Oprac. W. URBAN. Wrocław 1970; *Wykaz regestów dokumentów archiwum archidiecezjalnego we Wrocławiu*. Oprac. W. URBAN. Wrocław 1970.

⁴⁴ MV. T. 1—5; AS I; AS II.

⁴⁵ Neisser Lagerbücher.

⁴⁶ *Piastenerkunden im herrschaftsarchiv Turawa, Kreis Oppeln*. Hrsg. W. KRAUSE. „Oppelner Heimatblatt” 1934. Jd. 10, s. 2—3.

Baza źródłowa została oczywiście rozszerzona o źródła rękopiśmienne. Najwięcej dotyczących rycerzy opolskich znajduje się w Archiwum Państwowym we Wrocławiu⁴⁷. Sporo dokumentów przechowywanych jest w Archiwum Państwowym w Opolu, Archiwum Państwowym w Katowicach oraz Archiwum Archidiecejalnym we Wrocławiu. W Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej znajduje się ponadto zbiór dokumentów pergaminowych, które przed II wojną światową były przechowywane w Krapkowicach⁴⁸. Skorzystałem także z dwóch dokumentów znajdujących się w Národní Archiv v Praze. W Morawský Zemský Archiv v Brně przechowywane są źródła z dawnego archiwum Prószkowskich, dzięki czemu skorzystałem z trzech niewykorzystywanych dotąd dokumentów książąt opolskich⁴⁹. Trochę informacji o rycerzach opolskich znalazłem w Archiwum Katedralnym w Krakowie, Státní okresní Archiv Trutnov oraz Archiwum parafii św. Miłkołaja w Lublińcu. W Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz in Berlin znajdują się między innymi listy wypowiednie książąt śląskich wyruszających na wojnę przeciwko zakonowi w 1414 roku. Z tego źródła — w którym pojawia się ponad 200 rycerzy, którzy udali się na północ z księciem Bernardem — mogłem skorzystać dzięki uprzejmości Pana Profesora Svena Ekdahla. W Staatsarchiv Würzburg znalazłem jeden niewykorzystywany wcześniej dokument księcia niemodlińskiego. Poza tym wykorzystałem *Copiarus monasteri ad S. Venceslaum Diplomatarius Silesiacarum*, który w formie regestów został co prawda wydany, lecz sięgnięcie do oryginału pozwoliło skorygować niektóre próby identyfikacji miejscowości i błędny wywód Jerzego Horwata co do jednego dokumentu⁵⁰.

W przypadku niektórych źródeł, które nie dotrwały do obecnych czasów, informacje ich dotyczące udało się znaleźć w pracach lokalnych historyków. Przede wszystkim mam na myśli dzieła Augustina Weltzla⁵¹, który najczęściej dokumenty streszczał według następującego schematu: wydawca dokumentu, streszcze-

⁴⁷ Zob. Bibliografia. Stosuję tradycyjne sygnatury. Jedynie w Rep. 135 przyjąłem nowe, z uwagi na włączenie do tego zespołu kolejnych jednostek archiwalnych. Stare sygnatury zastosowałem jednak w tym przypadku jako skróty.

⁴⁸ Na dokumenty natrafiłem podczas kwerendy przeprowadzonej w 2012 roku.

⁴⁹ Na temat dawnego archiwum Prószkowskich zob. A. POBÓG-LENARTOWICZ: *Archiwum i biblioteka rodu Pruszkowskich*. W: *Źródła do dziejów Prószkowa*. Red. A. HANICH. Opole 2012, s. 557—564; R. SĘKOWSKI: *Biblioteka Jerzego Krzysztofa i Antoniego Krzysztofa hrabiów Prószkowskich na Prószkowie z przełomu XVII/XVIII wieku*. Opole 2015, *passim*.

⁵⁰ Oryginał znajduje się w Bibliotece Narodowej w Pradze. Korzystałem z mikrofilmu tego źródła, Centrum Informacji Naukowej i Biblioteka Akademicka, *Copiarus monasteri ad S. Venceslaum Diplomatarius Silesiacarum*. Mikrofilm, sygn. Mf. 166, 1—2.

⁵¹ A. WELTZEL: *Geschichte der Stadt und Herrschaft Guttentag*. Ratibor 1882; IDEM: *Geschichte des edlen, freiherrlichen und gräflichen Geschlechtes von Praschma*. Ratibor 1883; IDEM: *Geschichte der Stadt Neustadt in Oberschlesien*. Neustadt 1870; IDEM: *Das fürstliche Cisterzienserstift Himmelwitz*. Breslau 1895.

nie treści, lista świadków, miejsce i data wystawienia. Równie istotne są prace Ludwika Musioła⁵², który często przytaczał całe dokumenty (niektóre dziś już zaginione). Część nieistniejących dokumentów została wykorzystana także przez Alfonsa Nowacka⁵³, choć nie cytuje on ich tak dokładnie, jak wcześniej wymienieni badacze. Pomocne były też materiały Friedricha von Schirndinga, który sporządził wypisy z Kroniki Strzelec J.J. Reichela oraz ze źródeł przechowywanych w Jemielnicy⁵⁴.

Niniejsza praca jest zmienioną i poszerzoną wersją rozprawy doktorskiej obronionej w 2017 roku w Instytucie Historii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. W tym miejscu chciałbym podziękować wszystkim osobom, które pomogły mi podczas pisania tej pracy. Szczególnie składam podziękowania promotorowi prof. dr. hab. Jerzemu Sperce, a także recenzentom: dr. hab. Bożenie Czwojdrak, prof. UŚ i prof. dr. hab. Sobiesławowi Szybkowskiemu, recenzentowi wydawniczemu: dr. hab. Markowi L. Wójcikowi, oraz prof. dr. hab. Idziemu Panicowi za pomoc w pierwszym etapie powstawania niniejszej dysertacji, mgr. Henrykowi Dudzie za wsparcie podczas kwerendy w bibliotekach opolskich i mgr. Laye Sowowi za pomoc podczas kwerendy w Bibliotece Uniwersyteckiej w Fryburgu Bryzgowijskim.

⁵² L. MUSIOŁ: *Lubliniec. Monografia historyczna parafii lublinieckiej*. Bmw. 1956. Mps w archiwum Parafii św. Mikołaja w Lublińcu.

⁵³ A. NOWACK: *Geschichte der Pfarrei Groß Strehlitz O/S. bis 1795*. Ratibor bdw.

⁵⁴ Schirnding. Bd. 3—4. O Autorze zob. A. WELTZEL: *Zwei Nekrologe: Eduard Cauer und Friedrich von Schirnding*. ZFGS 1882. Bd. 16, s. 301—304

